

безробіття, підвищується коефіцієнт ліквідності, водночас зменшується чисельність незайнятих громадян, які звертаються у службу зайнятості за допомогою, а також чисельність безробітних. На нашу думку, особливо позитивним є те, що зменшується безробіття серед молоді.

Література

1. Стан ринку праці Тернопільської області за 2005 рік. — Тернопіль, 2006.
2. Програма зайнятості населення Тернопільської області на 2006—2007 роки. — Тернопіль, 2006.
3. Брич В. Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення. Методологія, практика, шляхи вирішення: Монографія. — Тернопіль: Економічна думка, 2003.
4. Лібанова Е. М. Ринок праці: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003.
5. Петюх В. М. Ринок праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2007

УДК

В. В. Єрмаков, ст. викладач,
Приватний вищий навчальний заклад
«Полтавський інститут економіки та менеджменту «Світоч»

ЕКОНОМІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ МОБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ПІСЛЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ 1861 РОКУ

Селянська реформа 1861 року стала відправним пунктом процесів прискореного розвитку ринково-капіталістичних відносин у Російській імперії та формування господарських структур індустріального типу. Ці процеси носили системний характер, включаючи специфіку використання працересурсного потенціалу.

Формування ринкових відносин в сучасній Україні супроводжується кризовими проявами у системі відтворення та функціонування працересурсного потенціалу. Відсутність достатньої мотиваційної основи, загальних перспектив зайнятості та низький рівень ефективності його використання виступають головною

причиною виникнення механічних трудових потоків населення за межі держави. Масовість подібних процесів знаходить свої аналоги в історії господарського розвитку України, що актуалізує ретроспективні підходи у дослідженні закономірностей та механізмів їх перебігу. Тому нашою метою є розгляд економічної природи відносного перенаселення у період після реформи 1861 року та його вплив на формування і мобільність трудових ресурсів.

Розглядуване питання в різних своїх аспектах аналізувалося у багатьох історико-економічних працях вітчизняних дослідників. Відмічаючи вагомість внеску всіх вчених, які займалися питаннями історії аграрних відносин в Україні, ми тут вкажемо на роботи О. Анфімова, І. Гуржія, С. Дубровського, І. Ковальченко, Н. Лещенко, П. Лященко, В. Теплицького, Б. Тихонова, М. Якименко та ін., в яких так чи інакше дані проблеми знайшли своє вирішення.

При аналізі процесів мобільності трудових ресурсів у період після реформи 1861 року необхідно зважати на їх причинну залежність від загальних макроекономічних умов (економічні причини відігравали головну роль серед решти чинників переміщень населення). З цього боку, враховуючи домінантний процес даного періоду — формування відносин ринкового типу, основним опорним поняттям та водночас дослідницьким інструментом розкриття зазначених питань слід вважати поняття відносного перенаселення.

Відносне перенаселення — це постійно існуюча у ринковому суспільстві частина економічно активного населення, яка не має можливостей для застосування своєї праці, виступаючи в якості безробітних. З точки зору органічної будови капіталу та зміни у співвідношенні його основних частин у весь капітал та його частина — постійний капітал, який витрачається на засоби виробництва, у зв'язку з технічним прогресом випереджають у своєму зростанні перемінний капітал, який витрачається відповідно на наймання робочої сили [3, с. 364]. Специфіка аграрного сектору зумовлює появу надмірної кількості сільськогосподарських робітників відносно середніх потреб землеробства та вираженого дефіциту зайнятих у випадках виключних або тимчасових його потреб. По мірі втягування аграрної сфери у ринкові відносини та початком активної дії закону вартості, складаються передумови для утворення надлишкового сільського населення. Певна частина цього населення постійно знаходилася у перехідному стані від сільського до індустріально-промислового, характеризуючись безробіттям (або тимчасовою зайнятістю), нерегулярністю про-

фесійних занять та низьким рівнем доходів. Додатковим чинником посилення аграрної «тісноти» були результати проведення селянської реформи, внаслідок яких у Полтавській губернії майже $\frac{3}{4}$ господарств не мали змогу ефективно вести власне господарство [2, с. 138; 4, с. 643].

Витіснення відносно надлишкового сільського населення із безпосередньо аграрного виробництва стало можливим через зміну суспільних передумов ведення господарства. Закони ринкової економіки і товарного виробництва поставили перед кожним конкретним селянином-товаровиробником питання шляхів реалізації на ринку продукції власного господарства, що залежало від співвідношення індивідуально-господарських та середньосуспільних витрат виробництва в умовах перетворення землеробства феодального типу на звичайне підприємницьке заняття. Внаслідок дії економічної закономірності переваги великого виробництва відбувався процес поступового виштовхування дрібного сільського товаровиробника із числа самостійних господарів і трансформування соціальної структури села в напрямку складання прошарків сільських підприємців та найманих сільськогосподарських робітників. В цьому ж напрямку відбувався вплив застосування машинної техніки в аграрному виробництві.

У тісному зв'язку із поняттям відносного аграрного перенаселення знаходиться і питання про сезонний характер розподілу сільськогосподарських робіт. Даний факт відмічався у багатьох загальних та спеціальних земських дослідженнях пореформеного періоду, зокрема і для Полтавської губернії [5]. Причини подібного явища були пов'язані з недостатнім охопленням ринковими відносинами аграрної сфери в регіоні, оскільки співставні дані про величину оплати сільськогосподарської праці показують територіальне співпадіння груп губерній з найбільшим поширенням явища зимового безробіття та переважанням відробіткової системи, яка обмежувала попит на робочу силу.

Торкаючись питання соціально-економічної диференціації селянства та його впливу на процес формування працересурсного потенціалу, слід вказати на відмічений факт, що збіднення основної його маси не завжди і не всюди компенсувалося економічним піднесенням селянських господарств підприємницького типу на протилежному соціальному полюсі, які були здатні поглинути додаткові робочі руки пролетаризованого селянства [1, с. 228—229]. Так, матеріали по Полтавській губернії, на думку О. М. Анфімова, непрямым чином вказують на, в цілому, незначні розміри вкладень капіталу безпосередньо у землеробство з боку замож-

них прошарків села та надання ними переваги практиці кабальних угод та лихварства у взаємовідносинах з іншими майновими групами полтавського селянства [1, с. 229].

Іншим прикладом істотного впливу специфіки аграрних відносин та інтенсифікації землеробства на нівелювання наслідків малоземелля, трансформацію відробіткової системи є пореформений розвиток групи південно-західних губерній-Волинської, Київської та Подільської, що відбилося і на характері територіальної мобільності населення. Незначні масштаби відтоку населення з цих губерній (при гостроті малоземелля, яка наближалася до рівня Полтавської губернії) обумовлювалися поглинанням робочої сили капіталістично організованими поміщицькими господарствами, розвитком працемісткого бурякосіяння, цукрової промисловості та особливостями проведення селянської реформи [6, с. 15—8159].

Таким чином, особливості формування працересурсного потенціалу у розглядуваний період знаходилися в залежності від загального характеру економіки аграрної галузі в регіонах. Подальші дослідження в даному напрямку вітчизняної господарської історії дозволять більш глибоко зрозуміти об'єктивні закономірності відтворення працересурсного потенціалу в умовах сучасної ринкової економіки, а також створити надійну науково-теоретичну базу для розробки загальнодержавних та регіональних програм управління трудовими ресурсами.

Література

1. *Анфимов А. М.* Некоторые данные об изменениях экономического положения крестьян разных разрядов в конце XIX в. — У. кн.: Проблемы социально-экономической истории России. Сб. ст. — М.: Наука, 1979. — С. 299.
2. *Лобода И. С.* Аграрное перенаселение на Левобережной Украине в конце XIX века (по материалам Полтавской и Черниговской губерний) // История СССР. — 1958. — № 5. — С. 137—143.
3. Политическая экономия: Словарь / Под. ред О. И. Ожерельева и др. — М.: Политиздат, 1990. — 607 с.
4. Полтавщина: Енциклопедичний довідник: За ред. А. В. Кудрицького). — К.: УЕ, 1992. — 1024 с.
5. Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882—1889 гг. Вып. 1—2. — Полтава, 1900.
6. *Тихонов Б. В.* Переселения в России во второй половине XIX в. — М.: Наука, 1978. — 214 с.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2007